

О ДАТИРОВАНИИ ВЗЯТИЯ КИЕВА МОНГОЛАМИ

С.В. Цыб, В.А. Чичинов (Барнаул, Россия)

Признание историками даты 6 декабря 1240 г. насчитывает 250 лет в отличие от обоснованной в 1990 г. В.И. Стависким даты 19 ноября 1240 г., которая так же встречается в летописях [11, с.282–290]. Известия о покорении Киева монголами 19 ноября содержатся лишь в трех летописях. Летопись Авраамки пишет: «В лѣто 6747. Князи Черниговский Михайль и Феодоръ оубиени быста в Татарѣх от царя Батыя. А на другое лѣто град Киевъ пленен || бысть от безбожных Татаръ, от злочестиваго царя Батыя, месяца ноября въ 19 день, в понедѣльникъ» [5, с.12]. Известие Супральской летописи: «Того лѣта прїдоша Татаровѣ къ Киеву ѿ еи, и стоїаща ї нѣле дѣ днїи ѿ едѣва възѣша его Ноѣбрѣ дѣ, в пнѣло» [7, с. 26]. Важно отметить то, что декабрьская дата взятия Киева монголами в летописях оформлена по-разному. Так, в источниках присутствует три ее варианта: и юлианская дата 6 декабря, и Николин день, и совмещение юлианского и месяцесловного показаний (6 декабря Николин день).

Со времен В.Н. Татищева дата 6 декабря кажется незыблемой и поэтому не подвергается какой-либо критике [12, с.8]. Она традиционно присутствует в учебниках. Вслед за В.Н. Татишевым дату 6 декабря использовали М.М. Щербатов [14, с.17], Н.М. Карамзин [2, с.288], С.М. Соловьев [10, с.825].

В летописи Рашид ад-Дина приводятся следующие показания: «Осенью хулугинэ-ил, года мыши, соответствующего месяцам 637 г. хиджры (далее – г.х.)... царевичи Бату с братьями, Кадан, Бури и Бучек направились походом в страну русских и народа черных шапок и в девять дней взяли большой город русских, которому имя Манкер–кан» [9, с.45]. 637 г. х. соотносится с 1239 г., что противоречит приведенным ранее данным русских летописей. Однако схожесть этого известия проявляется с теми летописями, которые датируют взятие Киева 19 ноября, поскольку Рашид ад-Дин обозначает взятие Киева осенним сезоном. Стоит отметить и то, что под 1239 г. в персидской летописи вместе с этим известием содержится информация о событиях дальнейших лет, поскольку год заканчивается возвращением монголов с берегов Далмации [9, с.45].

Точность датирования событий северо-русского похода летописью Рашид ад-Дина не вызывает сомнений [1], однако, нашествие на Южную Русь датировано менее определенно. К сожалению, не известно, какими источниками пользовался Рашид ад-Дин для написания своей летописи. На данный момент существует несколько списков данного произведения, однако исследований по поиску протографов персидского сочинения исследователями так и не проводилось. Несомненно, что Киев был взят осенью, поскольку дата 6 декабря была опровергнута В.И. Стависким.

Необходимо рассмотреть роль хана Гуюка в происходивших событиях. Его фигура является ключевой для установления верной даты штурма Киева монголами. Русские летописи сообщают, что Гуюк был одним из командиров, участвовавших в штурме Киева [4, с.177; 8, с.131]. Гуюк был старшим сыном каана Угедея и считал, что являлся наследником своего отца, поэтому позволил себе возвыситься над братьями, участвовавшими в монгольской экспансии на Запад, но он приходился Батью младшим двоюродным братом. Батый был оскорблен тем, что его братья не признали ни его старшинства на пиру, ни равенства между братьями, поставив Батю, как главнокомандующего, в унижительное положение. Ссора, случившаяся между Батьем и Гуюком, стала причиной возвращения Гуюка, Менгу и Бури в ставку каана. Ссора между ханами, описанная в Сокровенном сказании, датируется автором текста седьмым месяцем Хуран–сара года мыши [3, с.199]. Годом мыши являлись 1239–1240 гг., а месяц Хуран определяется как май [13, с.21–27], что означает, что весной 1240 г. Гуюк уже находился в Монголии. Учитывая то обстоятельство, что Угедей отправил сына на суд Батью, становится ясно, что Гуюк не успел бы добраться до главнокомандующего западной кампанией империи, и, во-вторых, известие о смерти каана не достигло наследника на обратном пути. Вместе с ним в Монголию отправились его братья Менгу и Бури, последнего Угедей отправил на суд к Чагатаю [3, с.194].

Таким образом, датировать взятие Киева 1239 г. является наиболее вероятным вариантом редукции показаний древних источников. Русские летописцы указывают, что в штурме Киева участвовали Гуюк и Бури. Однако Гуюк не мог находиться под стенами Киева осенью 1240 г., так как он находился в Монголии в мае 1240 г., и не успел бы вернуться на Русь.

1. Гартман А.В., Цыб С.В. Монгольское нашествие на Северную Русь: Хронология исторических событий. – Барнаул: Изд-во Алтайского госуд. ун-та, 2013. – 143 с.
2. Карамзин Н.М. История государства Российского. Т. IV. – М.: АСТ: Ермак, 2008. – 672 с.
3. Козин С.А. Сокровенное сказание. Монгольская хроника 1240 г. – М.; Л. Изд. АН СССР, 1941. – 619 с.
4. ПРСЛ. Т. II. Ипатьевская летопись. – СПб, 1843.
5. Псковская летопись. – М., 1837.
6. ПРСЛ. Т. XVI.: Летопись Авраамки. – СПб., 1889.
7. ПРСЛ. Т. XVII.: Супральский список. – СПб, 1907.
8. ПРСЛ. Т. XXV.: Московский летописный свод конца XV века. Изд-во АН СССР. – М., 1949.
9. Рашид ад-Дин. Сборник летописей. Ч. 2. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1966.
10. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. Т. III. – СПб, 1879. – 879 с.

11. Ставиский В.И. О двух датах штурма Киева в 1240 г.: по русским летописям. ТОДЛ. Т.43. Киев, 1990. – С.282–289.
12. Татищев В.Н. История Российская. Т.II. – М.: АСТ: Ермак, 2005. – 568 с.
13. Тихомиров М.Н. О двенадцати монгольских месяцах в старинной русской письменности // Советская этнография. – Л., 1958. – №3. – С.21–27.
14. Щербатов М.М. История Российская от древнейших времен. Т.III. СПб, 1774. – 585 с.

ФРАНЦЫСК СКАРЫНА З ПОЛАЦКА ЯК БІБЛЕІСТ

А. Наумаў (Венецыя, Італія)

Гуманізм прынёс вялікае зацікаўленне тэкстам Бібліі. Дастаткова прыгадаць, што нацыянальныя пераклады ўсёй Бібліі з’яўляюцца ў Францыі (сярэзіна XIII ст.) і ў Італіі (канец XIII ст.), што ў другой палове XV ст. друкуюцца поўныя пераклады: лацінскі (1456), нямецкі (1466), італьянскі (1471), каталонскі (1478), ніжненямецкі (1478) і чэшскі (1488). У гэты самы час габрэі ў Італіі друкуюць Стары Запавет¹. На Русі, у Вялікім Ноўгарадзе, узнікае першы царкоўнаславянскі поўны кодэкс Бібліі, па імені арганізатара працы, званы Бібліяй Генадзія (1499).

У пачатку XVI ст. біблеістыка працягвае паспяхова развівацца. Вучоны кардынал Францішак Хімэнэс у старажытным Камплютуме (цяпер Алькала-дэ-Энарэс) у 1502 г. арганізаваў супольную працу над шматмоўным выданнем Бібліі; Новы Запавет з’явіўся ў 1514 г., а Стары Запавет у чатырох тамах з’явіўся да канца 1517 г., у шостым томе змешчаныя слоўнікі ды іншыя дапаможныя матэрыялы (студыі). *Pentateuch* апублікаваны тут на іўрыце, халдзейскай, грэцкай мовах з трыма рознымі перакладамі на лацінскую мову (*Biblia polyglotta Complutensia*). Эразм Ратэрдамскі выдаў крытычна ў Базэлі грэцкі Новы Запавет з паралельным лацінскім перакладам і каментарамі (1516); атрымаўшы папскі прывілей на выключнасць сваёй рэдакцыі (і выдання), ён затрымаў распаўсюд камплютэнскай “Паліглэты”. У Венецыі выйшаў поўны тэкст грэцкай Сэптуагінты (1518).

Калі малады Францыск Скарына яшчэ навучаўся ў Кракаве, Марцін Лютэр, які ледзь не загінуў ад перуна, уступіў у Эрфурце ў ордэн аўгустыянаў і там упершыню сутыкнуўся з Бібліяй. Прысуджаны да баніцыі, ён распачаў свой пераклад Бібліі на нямецкую мову ў Вартбургскім замку, дзе мела месца вядомае здарэнне з чарнільніцай, якой перакладчык кінуў у дакучлівага д’ябла. Ягоны Новы Запавет паямецку з’явіўся ў 1522 г. і пастаянна перадрукоўваўся, а ўся нямецкая Біблія ў перакладзе Лютэра з’явілася ў 1534 г. Усе гэтыя выданні былі, па сутнасці, недаступныя для Францыска Скарыны і складаюць параўнальны кантэкст ягонай дзейнасці.

Інакш справа выглядае з Чэшскай Бібліяй. Біблія па-чэшску была выдадзеная ў Празе ў 1488 г. і яшчэ раз праз год у Кутнай Горы (Кутэнберг), але Скарына, несумненна, карыстаўся венецыянскім выданнем 1506 г. з друкарскай афіцыны Паўла Ліхтэнштэйна, фінансаваным пражскімі ўтраквістамі. Гэта першае славянскае Святое Пісанне з тытульнай старонкай, якая ў вызначэнні “*Чэшская Біблія*” паказвае свой нацыянальны характар. Яна аздоблена 109 гравюрамі і мае кароткі змест перад асобнымі раздзеламі.

Асноўнай крыніцай для перакладаў Францыска Скарыны была Вульгата. Выданне, якое ён, верагодна, выкарыстоўваў, – гэта чатырохтомная рэдакцыя Антона Кобергера (Кобургера) з Нюрнберга 1487 года. Тут біблейскі тэкст суправаджаецца каментарамі. Галоўны каментар належыць Мікалаю дэ Ліра (1280-1349): *Postilla litterari set moralisin Vetu set Novum Testamentum*. Апрача гэтага, ёсць дадатак: *Additiones ad Postillam magistri Nicolai de Lyra* біскупа Бургаса – Паўла дэ Санта-Марыя (1351-1435), *Defensorium Postillae Nicolai de Lyra contra Paulum Burgensem* Матэуса Дзёрынга (Thöring, 1400-1469) і *Postillae superprologos S. Hieronimi* Вільгельма Брэтонскага (каля 1210-1275). Можа, Францыск Скарына таксама ведаў выданне Мікалая Кеслера з Базэля (1487, 1491), гэтаксама як і мог ведаць абодва нямецкія дыялектныя пераклады (каля 1478), выдадзеныя Г. Квэнтэл(л)ем. Магчыма, ён выкарыстоўваў вядомы *Vocabular ius brevis loquus* Ёгана Рэйхліна (1451-1522), апублікаваны ўпершыню ў 1475 г. Што датычыцца Бібліі Генадзія, то падаецца малапраўдападобным, каб Скарына мог мець да яе нейкі доступ, тое самае датычыць супрасьляскай Бібліі Мацвея Дзясятага.

Пераклады і выданні Бібліі, зробленыя Францыскам Скарынам, ставяць славянскую біблеістыку ў польска-літоўскай дзяржаве ў першым шэрагу. Бо ён апырэдквае ці не на некалькі дзясяткаў гадоў вядомага польскамоўнага выдання – Кракаўскі псалтыр (1532), Псалтыр Валенція Ўрубеля (1539), Яна Леапаліта, а таксама некатоўскія выданні. Таксама варта зазначыць, што англійскі пераклад Новага Запавета выходзіць у друку ў 1525г. (В. Тындале), Пяцікніжжа – у 1530 г., Кніга прарока Ёны – годам пазней, а ўся Біблія – у 1535 і 1537 гг.

Першай кнігай, якую 6 жніўня 1517 г. Францыск Скарына надрукаваў у Празе, быў *Псалтыр*². Ён складаецца з прадмовы выдаўца, 150 псалмаў, дадатковага псалма, 10 біблейскіх песень (кантыкаў) і кароткага пасляслоўя. На палях былі змешчаныя канкарданцыі (сімфоніі) з іншымі кнігамі Бібліі, а таксама 61 глоса, якая тлумачыць па-руску [па-старабеларуску] найцяжэйшыя словы ў тэксце. Бо Францыск Скарына не перакладаў Псалтыр, ён вырашыў выдаць яго ў традыцыйнай царкоўнаславянскай форме на аснове нейкага рукапісу, дапускаючы пэўную колькасць рэдакцыйных змен. Асноўны тэкст Псалтыра ён перадрукаваў пасля ў Вільні ў 1522 г., выдаліўшы адсылкі, глосы, крыху змяніўшы прадмову і напісанне некаторых слоў. Гэты